

mát követve, nyilván akaratlanul Molnár Ferenc ebben a könyvben egy, sajnos a huszadik században nem ritka élethelyzet sokszor megrázóan hű képét adja: a talaját vesztett, többet talaját nem lelő emigránsét. Ezeken a lapjain csupa érzinte fájdalom és nosztalgia ez a könyv, s megdöbbentő bizonyítéka annak, hogy vagyoni, siker és társadalmi megbecsülését sem elég ahhoz, hogy valaki egy új társadalmi közönségben otthon érezhesse magát. Hányódásuk hotelekben, bárókban, örökös és kizárólagos egymásra utaltságuk, a konvencionális érintkezésen túlmenő emberi kapcsolatok hiánya valóban szívszorító; kevés könyv van, amely — talán éppen szándékolatlansága következtében — ily közvetlenül tudta volna az olvasó számára érezhetővé tenni az emigráció légritka közegét, melyben az ember csak fuldokolni tud. De

a talajtalanság szívszorító pátosza e regénynek csak kísérőzenéje, melyet az olvasó számára gyakran elnyom az író által célul tűzött főmotívum, — s amely iránti belső együttérzést, igazi érdeklődést mindvégig nem tud felkelteni.

E két kiadvány s Kárpáti Aurél kitűnő tanulmánya újra napirendre tűzte Molnár Ferenc életművének megítélését, helyét a magyar irodalomban. Kárpáti sokban hozzájárul a kérdés megnyugtató megoldásához, s ezt a maga eszközeivel elősegíti a Szépirodalmi Könyvkiadó válogatása is; de a feladatot teljes szélességében kell elvégezni, hogy a XX. századi irodalmunknak ez az érdekes és jellegzetes alakja megtalálja végre helyét a rajongó túlbecsülés és gyűlölködő lebecsülés egyaránt indokolatlan szélsőségei között.

Nagy Péter

BENEDEK ELEK : ÉDES ANYAFÖLDEM!

Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959

Kettős évfordulóra jelent meg új kiadásban Benedek Elek önéletírásának első kötete. Száz évvel ezelőtt született és harminc éve, hogy meghalt a *Magyar Mese- és Mondavilág*, a *Székely Tündérország* és a *Testamentum* írója. Az itt felsorolt három cím azonban semmiképpen sem jelképezheti Benedek Elek életművét, nem is világíthat rá munkásságának különböző oldalaira sem. Nemcsak azért, mert egy egész kis könyvtárra való könyvet írt, hanem mert írásai — mennyiségüktől eltekintve is — úttörő jelentőségűek. Ezt a jelentőséget nem lehet néhány könyvcímmel jellemezni még akkor sem, ha ezek mögött leghíresebb és legszebb művei állanak. Talán csak az első emlékek ezek a címek, melyeket Benedek Elek neve felidéz az olvasóban. Mert aki nálunk ifjúsági irodalmat olvasott és magyar népmesét, az nem kerülhette ki a Benedek-könyveket, s nem felejtheti el írójuk nevét, még ha később nem is igen hall róla. Az íróé és az emberé az érdem, hogy mindenki ismeri, és az irodalomtörténetnek kellene gondoskodnia arról, hogy ne csak egyoldalúan, leszűkítve ismerjék. Móráéval együtt az ő példája is bizonyíthatná, hogy az ifjúsági irodalomnak ugyanúgy egész emberre, tökéletes tudású íróra van szüksége, mint a „komoly”, felnőttkekhez szóló irodalomnak.

A könyv, melyet most veszünk kezünkbe, ezt az egész-embert állítja elénk. 1922-ben íródott: a háború után, forradalmak

után, amikor Benedek Elek hazátlanul élt Budapesten, a „nagy Babylonban”, elszakítva az édes anyaföldtől. Vigasztalásul és öngazolásul szolgált ez a könyv írójának, és arra, hogy erőt merítsen belőle. Mert hiszen hátra volt még sok harc, sok küzdelem. Az első kötet az ifjúságról szól, az első húszevről, a székely népről és a székely erdőkről, a diákok életéről az udvarhelyi kollégiumban. Költemény ez, s a második kötet — korrajz. Korrajz egy olyan korról, melyet nem értett meg, és így számunkra ez a második rész méltán tűnik elavultnak. A csalódott ember szól itt, akinek eszményei nem valósulhattak meg.

Az első kötet azonban frissességével, szépségével a mai olvasót is magával kell, hogy ragadja. Az édes anyaföld, az erdők és havasok földjének, és a föld népének apoteózisa ez a történet, melyben egy kisdíák találkozik az étellel, az erdőkön túli világgal. A kisdíák elindul a szülői házból, elmegy Udvarhelyre, a „tündérvárosba”, ahol keserves csatát vív nem a Betűvel, hanem Vaskalap-pal, a kollégium szellemével. A küzdelemben először szenved, és meg is szökne, ha lehetne, később azonban már ő lesz a támadó. Hármán halnak meg mellette barátai közül, hármán véreznek el a városban a kisbaconi szerencse-próbálók közül, s ő az, aki mind a hármat hűségesen megsiratja, közben pedig harcolja tovább a maga harcat. És elmegy legációba oda, ahonnan már ketten jöttek

vissza meghalni, elmegy, hogy megnézze a falut és a lányt, aki miatt a kollégium első diákja a szívéhez lött. Végül pedig a legnagyobb próba: lesz-e ember belőle! S nem is akármilyen ember, hanem költő — olyan mint Petőfi! Az ország szívében a fiatal ember, aki néhány évvel ezelőtt a kisbaczoni templomban is félreállt, amikor megindult a tülekedés az évvégi „egzamen” jutalmáért, a zsák aszalt körtéért, ez a szerény fiatal ember úgy érzi, nem fog boldogulni, nem lesz belőle sem Petőfi, sem diplomás tanár. A történet be is fejeződne, öngyilkossággal érne véget, ha a „tekozló fiú” pisztolyából ki nem lopnák a golyót.

Ez a könyv „meséje”. És épp ezen keresztül jelenik meg előttünk Benedek Elek írói egyénisége. Most felnőtteknek írta meg történetét, átélte eseményekről, s így látszólag igen messze esik attól, amit mese néven szoktunk emlegetni; nem a képzetet szülötte, hanem az író saját élete. Benedek Elek azonban mesemondó marad most is, amikor az úgynevezett véres valóságot — de itt a jelzőt szó szerint kell értenünk — rajzolja. A kis székely fiú meséjét mondja ő a saját élet-rajzában, a kis székely fiút, aki elindult szerencsét próbálni. Tragikus sorsa a kisbaczoni diákok sorsa, közülük csak egy állta ki a próbát. De Benedek Elek mégsem tragédiát ír belőle, hanem csodálatos, nagy mesét. Néhol szomorú, sőt megdöbbentő a hangja, de sohasem reménytelen, mindig érzünk benne valami bizakodást. S éppen ez a hang teszi hasonlatossá az életrajzot a meséhez. A legszomorúbb eseményeket, lelkiállapotokat is képes kívülről szemlélni. Benne van ebben a visszaemlékezés derűje is, de nem hiányzik belőle a mesemondás nyugodt mosolya sem.

Hogy miért van ez? Egy helyen azt írja, hogy sohasem írt felnőtteknek olyasmit, amit ne adhatott volna nyugodt szívvel fiatalok kezébe. Nem akart olyant írni? Biztos, hogy nem akart. De ennél többről van itt szó: nem is tudott olyat írni. Nem, nem a tehetség hiányzott hozzá, hanem a látásmódja akadályozta meg benne. Tanítani, nevelni akart írásaival, ez bevallott célja volt, belső szükség, és pedig felvett póz vagy magára erőszakolt irányelv. És ez a javítani, jobbítani akarás párosult benne a népi elbeszélő készséggel; a belülről feltörő, kibugyanó szó, a szeretet szava előttünk alakul át gyönyörű „regévé”. Ezért marad Benedek Elek — írjon bár felnőtteknek vagy gyermekeknek — mindig mesemondó. Olyan ő, mint az a bibarcfalvi asszony, akitől regényében ír: az erdőben ismeretlen gyermekekkel találkozott, s amint megszólalt, mindjárt mesét mondott nekik, Jancsi és Juliska meséjét. *Egy ember és egy*

nép története volt az első kiadás alcíme, és mi most hozzátehetnénk: *a mesemondó születése*. A kettő összevág, mert hisz ember és nép olvad össze a mesemondó alakjában.

A könyv arra is feleletet ad, hogy honnan hozta magával azt a szemléletet, a bizakodást, optimizmust. Mert ha gyermekkorában a „bús beteg tejet” szívta is magába, magába szívta azt a levegőt is, ahol a csodálatos székely népballadák, népdalok születtek. Ott ivódott bele a lelkébe a bizakodás Székelyföldön, ahol még élt az ősi egyenlőség, a „minden székely nemes” illúziója. S itt kell beszélnünk arról is, hogyan látta, hogyan írta le Benedek Elek az embereket, akik között élt, akik közül származott, s akiknek vezére lett, ha nem is hivatalosan, de — ami bizonyára fontosabb is — szellemében és törekvéseiben.

Talán fölöslegesnek tűnhet, és közhelyszerűnek hathat arról a szeretetről beszélni, melyet Benedek Elek a székely nép iránt érzett, hisz annyira egy itt az író népével, mint ahogy írásai is elválaszthatatlanok a népköltészetből. És mégsem lehet tovább mennünk anélkül, hogy meg ne említsük ezt a szeretetet, annyira élesen szemünkbe világít a könyv minden egyes lapján. Fíú és apai szeretet ez egyszerre. Benedek Elek emberábrázolása pedig szorosan összefügg ezzel a szeretettel és a látásmóddal, melyet talán mesemondói szemléletnek nevezhetnénk. Hőseit idealizálta, olyannak írta le őket, amilyenek szerette volna látni a székely embert. Tanítani akart ezzel is, igazabb, jobb embereket élni állítani, hogy mi is igazabbak és jobbak legyünk.

Talán egy kicsit mi is túlságosan kiemeltük Benedek Elek könyveinek mesei jellegét, de azt hisszük, ezen keresztül lehet legjobban megragadni az író egyéniségét. Benedek Marcell azonban, aki a könyv bevezetőjében a leghivatottabbként rajzolja meg az író emberi és művészi portréját, rámutat arra, hogy Benedek Elek még akkor sem marad kizárólag csak mesemondó, amikor mesét ír. Mert Ő, aki visszahúzódott a tülekedéstől, az egyéni érvényesülésért folytatott marakodástól lényegében harcos ember volt. Petőfi híres mondata a nép szerepéről költészetben és politikában az ő munkásságának lényegére is rávilágít; s ugyanezt bizonyítja publicisztikája és nem utolsósorban önéletrajza is. Igaz, hogy szeme a szépre és jóra volt beállítva, de meglátta a rosszat is, és ki is mondta. Fájó szívvel mondta ki, de ingadozás nélkül. Tudott harcolni szóval és tettel, mesével és újságcikkkel a magyar nép kultúrájáért, boldogságáért. Adytól nagyon sok minden választotta el, és mégis az ő vállalkozása jut eszünkbe, amikor a harcos Benedek Elekre

gondolunk: „Volt egy szent szándékunk: gyönyörűket írni.” Benedek Elek mesemondónak született, szeme a szépet szerette, s nem az ő hibája, hogy nem csak azt láthatta. De az ő érdeme, egyik legnagyobb érdeme: vállalta a harcot, ha nem is arra született.

Az *Édes anyaföldem!* emlékezés, meghitt, őszinte hangú beszélgetés a rég elmúlt ifjúságról, régi küzdelmekről. S a könyv emlékező, mesélő hangjával nagyszerű összhangban van az előszó visszaemlékezve értékelő hangja. Benedek Marcell nem tö-

rekszik hideg tárgyilagosságra, de hiszen ezt senki sem várta. Az egyéni emlékekkel átszótt bevezető azonban mégis objektív értékelést ad Benedek Elekről.

Azt hisszük, helyesen választott a kiadó Benedek Elek művei közül, amikor a kettős évfordulót ezzel a könyvvel ünnepelte. Hiszen a kötet utolsó, elragadtatott hangú mondata az író életének mottója lehetne: „Tied a szívem, tied a lelkem, tied mindenem, édes anyaföldem!”

Rajnavölgyi Géza

TOLNAI LAJOS VÁLOGATOTT MŰVEI

Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Gergely Gergely, Szépirodalmi Könyvkiadó 1958. Magyar Klasszikusok.

1.

Ha nem volna annyira nyers és kirívó, ezt az ismertetést legszívesebben egy vastagbetűs sajnossal kezdeném. Mert bizony, ha őszinték és határozottak akarunk lenni, mindjárt az elején meg kell mondani: sajnós, Tolnai Lajos nem volt nagy író, de még csak irodalmunk első vonalába sem sorolhatjuk. És itt ez a *sajnos* nemcsak egyszerű rangsoroló irodalomtörténeti megállapítás, hanem valami fájdalmasabb érzést is takar, amely — megvallom — végig kísért Tolnai válogatott műveinek olvasásakor, és bennem van most is e sorok írásakor.

Tolnai helye irodalmunk fejlődésében, munkásságának értékelése ma már — legálábbis a legfőbb kérdésekben — nyugvópontra jutott. 1902-ben Ady, mint az ország legelső íróemberét gyászolta, és alig negyven évvel később Móricz Zsigmond újból fölfedezte Tolnaiban a legnagyobb magyar regényíró elmét. A hivatalos irodalmi körök ezzel szemben jóformán írószámba se vették. A fiatal nagyváradi újságíró lelkes szavai visszhangtalanul maradtak, Tolnai elismertetését semmivel sem vitte előbbre. Móricz „zászlóhajtása” már nagyobb szélet kavart, de csak egy bizonyos körben, a népiesek írói és teoretikusai között. És az olvasók? Ma már nehéz Tolnai korabeli olvasóinak számát még csak hozzávetőlegesen is fölmérni, de az bizonyos, hogy sohasem tudott maga körül jelentékenyebb gárdát teremteni, halála után pedig egyszerűen elfelejtették, műveit alig-alig olvasták, legfeljebb a *Kelet Népe* előfizetői — Móricz átírásában.

A felszabadulás után ismét megkísérelték föltámasztani, és különösen halálának ötvenedik évfordulója körül jelentek meg róla kisebb-nagyobb értékelő tanulmányok. Néhány regényét kiadták, még az Olcsó Könyvtárban is, olvasói szempontból nem nagy sikerrel. Tolnai Lajos, mondjuk meg ridegen, továbbra is csak „*irodalomtörténet*” maradt.

Ismétlem, írói helye, értéke körül ma már elcsöndesedtek a viták, és bármennyire is növekedjék a könyvet vásárlók és olvasók tábora, Tolnai népszerűségében már alig várható kedvezőbb fordulat.

És mégis, Tolnai körül mindig marad valami izgató, valami érdekes, igaz, elsősorban a szakemberek számára. Hogy fejzethetnének ezt ki? Talán úgy, ha azt mondanánk: a XIX. század magyar regényirodalmának volt egy nagy, szinte európai színvonalal mérhető lehetősége Tolnaiban, és ez a lehetőség — sajnós — még csak megközelítően sem valósult meg. Gyakran mondjuk a múlt századi nagy íróinkról — kimagasló művészi értékeiket hangsúlyozva —, hogy társadalmunk fejlődésének ezt vagy azt a vonását nem látták, vagy a kor leglényegesebb kérdéseiről nem szóltak, vagy esetleg észrevették, de hibásan ábrázolták. Tolnai szeme — természetesen az ő látásának is megvoltak a határai — kétségtelenül a *legtöbbet* fogott föl a lényeges problémákból, és azokat végső mondanivalójában helyesen, valósan tükrözte írásaiban. És ebben rejtőzik Tolnai írói nagyságának lehetősége. Ezt érezte Ady, ez tette Móriczra is azt a rendkívüli, szinte revelációszerű hatást. Tolnai megmutatta a Bach-korszak és a kiegyezés